

בענין מצות הדלקת המנורה

Parasha Bereishit

Rav Elisha Friedman

May, 6 2020

(:נחלקו הראשונים בדינו של נר המנורה שכבה קודם זמנו, שאיתא ע"ז בגמ' (מנחות פ

אמר רבי יוחנן אמר רבי נר שכבתה נידשן השמן נידשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה

ופרש"י שצריך דישון והטבה מחדש, קודם שמדליקו, והשמן הנשאר פסול להדליקו, וז"ל:

נדשן השמן נדשנה הפתילה. האי נדשן השמן לאו דווקא אלא הכי קאמר כשם שהפתילה שכבתה אין לה תקנה שהרי היא כדשן כך השמן שנשאר בנר הרי הוא כדשן ואין לו תקנה הואיל ונדשנה הפתילה נדשן השמן: כיצד הוא עושה מטיבה. שמשליך כל מה שבנר לחוץ ונותן בה שמן ופתילה אחרת ומדליקה:

אך הרשב"א (תשובה סי' עט, ושט) חולק ע"ז וסבירא ליה שאף שמחוייב להדליק הנר עוד פעם, אך אינו חייב בדישון והטבה, אלא מדליק הנר עם השמן שנשאר, וז"ל:

שאין נראה שיהא צריך להיטיב ולדשן בלילה נר שכבה ולמה. אלא חוזר ומדליקו באותו שמן ובאותה פתילה כשאר הנרות. וכי מפני שכבתה תוך זמנה מחליף שמן ופתילה יתר על חברותיה?

והרשב"א ביאר מימרת הגמ' שמירי "ועל זה ישר בעיני יותר להעמידה בשתי נרות מזרחיים ובשכבו ביום", היינו שהגמ' מיירי בנר מערבי שדינו להיות דולק כל היום, שבזה צריך לדשנה ולהדליקה, אך לא בשאר נרות המנורה.

הרמב"ם כתב (תמידין ומוספין גיב), וז"ל:

מהו דישון המנורה, כל נר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שבנר ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר במידה והוא חצי לוג, וזה שהסיר משליכו במקום הדשן אצל המזבח עם דישון המזבח הפנימי והחיצון ומדליק נר שכבה, והדלקת הנרות היא הטבתם, ונר שמצאו שלא כבה מתקנו

היינו ששיטת הרמב"ם היא כהרשב"א, שאינו צריך דשון מחדש באמצע זמן הדלקה, אלא שלהרמב"ם

מימרת הגמ' מיירי בבקר, ובכל הנרות, שמדשן כל נר שכבה ומדליקו. והר"ם לשיטתו (שם הל' יוד) שצריך להדליק הנרות בבקר גם כן. ומזה למד הרמב"ם שכל נר שלא כבה בזמן הדלקה אינו חייב לכבותו ולדשנו, אלא מתקנו ויוצא. ובספר הר המריה (על הרמב"ם שם) ביאר שלכן חילק בכתוב בין הטבה והעלאה, שהטבה הוא דשון ותקון הנר, שחייב לתקנו בערב, והעלאה הוא רק להוסיף שמן בלי דשון, שכן עושים בבקר.

והגרא"ז ביאר שיטת רש"י התמוהה, דמפני מה צריך פתילה ושמן חדש, "וטעמו של רש"י לדעתי כי מכיוון שהדלקה לאו עבודה בכהן לכן אין לעשות הדלקה בלתי הטבה שהיא רק עבודה, וע"כ טרם הדלקה בלילה, בעי הטבה לקחת הפתילה והשמן וכיון שלקח נעשו כעכולי מנורה שאי אתה מחזיר וכעכולי קטרת, ונעשו פתולים וצריך פתילה ושמן אחר". היינו, שבכל הדלקה צריך עבודה, ו"הדלקה לאו עבודה היא" (יומא כד:), לכן בעי הטבה שהיא העבודה. ומכיוון שמסיר הפתילה והשמן מן המנורה לעשות הדשון אי אפשר להחזירו, שנפסל בהסרתו, ולכן צריך שמן ופתילה מחדש. והרשב"א חולק וסובר שאין צריך הטבה, היינו עבודה, בכל הדלקה.

ביאור הדבר דלהגרא"ז פסול הפתילה והשמן באה ע"י הטבה, שבה נתחייב לפני שיכול לעשות ההדלקה. ויש עוד פירושים בזה. בחידושי הרשב"א (מנחות שם) ביאר שהפתילה נדשנה, שנעשת דשן ע"י הכיבוי ואינו יכול להדליקה, ונדשנה השמן מאפר הפתילה שנכנסה

בתוכה. ובספר עולת שלמה (שם) ביאר שהכוונה היא שנדשן הפתילה וזה גרם הכיבוי, בזה צריך להסיר הפתילה והשמן, ובספר נזר הקודש (שם) ביאר שהפסול מפני שנתערב השמן שריפה שבפתילה בשאר השמן ופסלו. והצד השווה בכולם שדיושן המנורה באה ממה שנפסלה השמן והפתילה, ולא להיפך. אך הגרא"ז בשלו, שפסול השמן והפתילה באה ממה שלקח הפתילה והשמן לעשות ההטבה.

ובחידוש זה, שפסול השמן באה מחיוב הדשון, הסכים הגרי"ז לרבינו. שבספר חידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם (ריש הל' תמידין ומוספין) ביאר שיטת רש"י, לפי חידושו שבדשון המנורה איכא תרי דינים, דשון לצורך המנורה, לנקותה ולסדרה להדליקה, ועוד דשון בשביל הדשן עצמו שיחול עליו מצות הדשן, ועיי"ש שהאריך בזה לבאר כל הענין. ובזה ביאר שיטת רש"י שמכיוון שכבה הנר חל דין דשון על הדשן עצמו, וזה פסול השמן והפתילה הנשאר מהדלקה. ולכן צריך לדשנו מחדש בכדי לקיים מצות דשון על הדשן, לא בשביל תיקון המנורה.

והיינו שהגרי"ז והגרא"ז הסכימו שפסול השמן באה מחיוב דשון, אלא שביאורם שונה. להגרי"ז חיוב הדשון מחמת מצות הדשן, פוסל שמן זה מהדלקה חדשה. ולהגרא"ז הא שהגביו השמן והפתילה מפני חיוב הדשון, פוסל שמן זה מהדלקה חדשה.

ומזה שלכולי עלמא מחוייב לחזור ולהדליקו מוכח ששאני הדלקת המנורה בביהמ"ק מנר חנוכה. שהרי בנר חנוכה ההלכה היא שכבתה אינו זקוק לה, היינו שאם כתבה קודם זמנה אינו מחוייב להדליקו עוד. וביאר השלחן ערוך (תרעג:ב) דין זה מפני שלגבי נר חנוכה, הדלקה עושה מצוה (ועי' בט"ז שם סק"ח) שביאר שגם למ"ד הנחה עושה מצוה בנר חנוכה, אינו חייב לחזור להדליקו אחר ההנחה, ועי' ביאור המ"ב שם בתלית השו"ע בזה.)

ולגבי מנורת ביהמ"ק כתב רש"י (שבת כב:) שהדלקה עושה מצוה ולא הנחה. וא"כ קשה מדוע חייב לחזור ולהדליק נר שכבה קודם זמנו לאחר הדלקה, ולא אמרין שאם הדלקה עושה מצוה כבתה אינו זקוק לה?

מורו ורבו של הגרא"ז, הגרי"ז רזין, הרוגצ'ובי, בצפנת פענח (הל' מתנות עניים פרק ב:ח) הסיק מזה שחייב לחזור ולהדליק המנורה, שמצות הדלקה בביהמ"ק שונה ממצות הדלקת נר חנוכה, שהמצוה בחנוכה הוא להדליק, אך המצוה בביהמ"ק הוא שיהיו הנרות דולקים, ולכן אם כבה הנר קודם זמנו, חייב לחזור ולהדליקו. והיינו אף שבנרות המקדש הדלקה עושה מצוה, אין המצוה רק מעשה ההדלקה, אלא שיהיו הנרות דולקים. וז"ל הצ"פ,

ועיין מנחות דף פ"ח ע"ב דנר שכבתה באמצע הלילה צריך להדליקה עוד הפעם הרי חזינן דלא המצוה היא ההדלקה רק המצוה שתהא דולקת, לא כמו גבי חנוכה

וכ"כ בצ"פ, בקונטרס השלמה (סוף השמטה א), אלא ששם לא ברור לו כ"כ הדין לגבי חנוכה, וז"ל:

ונ"מ אם לגבי נר חנוכה צריך להדליקה בכל לילה או שתהא דולקת' וכגון אם הדליקה בליל א' של חנוכה ולא כבה כל החנוכה אם יצא. ובאמת מדברי רבינו בפ"ג מהל' תו"מ נראה דס"ל דבמנורה של מקדש א"צ להדליק רק שיהא דולק

ובזה הסביר הצ"פ פסק הרמב"ם (ביאת המקדש ט:ז), וז"ל הרמב"ם,

וכן הדלקת הנרות כשרה בזרים לפיכך אם הטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליקן

וע"ז הקשה הראב"ד, "הפליג כשאמר מותר לזר להדליקן אלא שאם הדליקן כשירות". היינו שהקשה הראב"ד שאין לזר להדליק לכתחילה, רק עם הדליקו בדיעבד כשר, והצ"פ ביאר ע"פ יסודו הנ"ל, שמכיוון שהמצוה להיות דולקים, ולא להדליק, איננו חסרון מה שהדליקו זר.

וממש כדבריו כתב בחידושי רבינו חיים הלוי (ביאת המקדש ט:ז) לבאר שיטת הרמב"ם בזר שהדליק, וז"ל:

ואשר יראה לומר בזה, דבאמת גם הרמב"ם ס"ל כן דיסוד הך מצוה דהדלקת הנרות היא דוקא בכהן לכתחלה, אכן כל זה הוא במדליק בפנים, משא"כ בהוציאן לחוץ, דעצם מעשה ההדלקה בשעתה לא הויא עוד מעשה המצוה כלל, דמצותה דוקא בהיכל, וכיון דרק אח"כ כשהיא עומדת דלוקה בהיכל במקומה אז הוא דהוי קיום מצוה ודיניה, ע"כ ממילא דלא שייך מצות כהונה האמור בהדלקה רק כשמדליקה במקומה, אבל כשהוציאן לחוץ והדליקו בזה ס"ל להרמב"ם דמותר גם לזר להדליקן לכתחלה, כיון דאינה עוד בכלל הדלקת המנורה כלל. אמנם כן דאם היה הדין דזרות פסולה בהדלקת הנרות אז לא הוה מחלקינן כלל בין הדליקן בפנים להדליקן בחוץ, ומשום דאח"כ כשהיא בפנים חסר בהכשרה דין מעשה כהונה האמור בה, אבל מכיון דכל דין כהונה שבה אינה מעכבת ואינה רק למצוה, ע"כ שפיר ס"ל להרמב"ם דכל זה הוא רק בשעתה בעת קיום מצוה, ולא בהדליקה בחוץ.

והוסיף הגר"ח לתמוה, "והא מאחר דתלינו רחמנא בכהונה שזו דוקא בהדליקן בפנים, א"כ ממילא דהדלקת המנורה נאמרה דוקא בפנים וע"י כהן, ומה"ת לאכשורה בזר ובחוץ". וכתב להסביר, וז"ל:

והנראה מוכרח בדעת הרמב"ם, דס"ל דכל עיקר הך מילתא דהדלקת הנרות אין המצוה בעצם מעשה ההדלקה, כי אם דעיקר מצותה הוא שיהיו הנרות דולקים תמיד, ובזה שהנרות דולקים הוא דהוי יסוד קיום מצוה זו... ולפ"ז הרי ניחא הא דכשר בהדליקן זר ובחוץ, דכיון דעצם מעשה ההדלקה אינה מעיקר קיום דינה והכשרה של הדלקת הנרות, ע"כ ממילא דלא שייך בה פסול זרות וחוץ, ואפילו לדעת הראב"ד דלכתחלה מצוה בכהן, מ"מ פסולא ליכא בזר, כיון שאין מעשה ההדלקה מעיקר דינה, וכמו שנתבאר

וכן הסכים הגרי"ז בחידושי מרן רי"ז הלוי על הרמב"ם (ריש הל' תמידין ומוספין) ליסוד זה, ובזה הסביר שיטת הרמב"ם שכל נר שלא כבה אינו צריך לכבותו ולדשנו. והוא ע"פ מאמר הספרי "יכול יכבם? ת"ל יאירו שבעת הנרות". והרשב"א הסביר מימרא זו שאם מצא נר דלוק בבוקר, אין לכבותו. וזה לשיטתו שאין חיוב הדלקה בבקר. אך להרמב"ם, הסביר הגרי"ז, וז"ל:

דברי הספרי נאמרו על עיקר המצוה של הטבה דהו"א דהוא צריך לכבותם בכל בקר וערב לקיים מצות הדלקת הנרות, וממילא יהא צריך גם לדשנם כנ"ל, וזהו דמפיק מקרא דיאירו שבעת הנרות דמצותם רק שיהיו דולקים ולא במעשה הדלקה [עיין חידושי ר"ח הלוי לאאמו"ר הגאון החסיד זצוקלה"ה בהל' ביאת מקדש שכתב כן], וכיון דאין צריך לכבותם א"כ ממילא דלית בהו דישון כלל דכל שלא נכבו אינם בכלל דשן ולא שייכא בהו דישון וכמש"כ למעלה

בסיכום, מרנן הגר"י רוזין, הגר"ח מבריסק, והגרי"ז מבריסק הסכימו שבמנורת ביהמ"ק המצוה היא, לא להדליק הנרות, כמו בנר חנוכה, אלא שהנרות יהיו דולקים.

ולהגרא"ז לא ברור יסוד זה, שהרי ראיית הצ"פ מהדלקת נר שכבה תוך זמנו, יש לברר באופן אחר, שמצות המנורה היא רק ההדלקה, ובזה נגמרה מצותה, אלא שמכיוון שכתוב בתורה (שמות כז:כא) "מערב עד בקר" הוי כאילו התנה התורה תנאי במצותה שאם כבו באמצע הלילה מחוייב לחזור ולהדליקו "עד בקר". וזהו ודאי פירושה לרש"י שהרי מדליק בפתיחה ושמן אחר, ואינו מדליק עם הדלקתו הראשונה. ואף להרשב"א י"ל שהוא חיוב לחזור ולהדליק עד בקר. אך המצוה הוא ההדלקה ובכל פעם שמדליקו, זה קיום המצוה.

ומה שהביאו הצ"פ והגר"ח ראייה לזה ממה שפסק הרמב"ם שמותר לזר להדליק בחוץ ולהכניסו לפנים, הגרא"ז הביא שבספר יריעות שלמה (על הרמב"ם שם) ביאר שלא מיירי בהוציא המנורה לחוץ בכלל, אלא שמייירי בפתיחות ארוכות שמוציא הפתילות לחוץ, והמנורה עצמה נשארה בפנים, וז"ל:

ומדקדוק לשון רבינו שכתב והוציאן לחוץ, ולא כתב והוציאה לחוץ דקאי על המנורה, אבל והוציאן לחוץ משמע דקאי על הפתילות שעשה פתילות ארוכות והדליק בחוץ להיכל. דליכא למימר דאנרות קאי, דהא סבירא ליה לרבינו דהוי קביעי בהמנורה לקמן הל' תמידין ומוספין (פ"ג הל' יד) ועל כרחך דאם הוציא המנורה לחוץ, והיינו בעזרה, והדליקה לא הוי הדלקה אפילו אם הוציאה כהן לעזרה והדליקה דמלבד שאסור להוציאה ממקומה כדמוכח בשילהי חגיגה () כיון דכתיב בה נכח השלחן כמאן דכתיב בה תמיד דמי, דגם ההדלקה בעינן במקומה דוקא כדמוכח בשבת (כב) דלמ"ד הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומה בעינן ופרש"י אם הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומה בעינן כדאשכחן במנורה.

וא"כ אין מהלכה זו ראייה ליסוד הצ"פ והגר"ח, ולהיפך מפירושו של היריעות שלמה מוכח דאדרבא ההדלקה היא היא המצוה, ולכן צריך להיות במקומה דוקא. ואף שהיריעות שלמה עצמו כתב שם בדרך אחר לחלוק כחילוקו של הצ"פ בין הדלקת המנורה לנר חנוכה, והיינו כביאור הצ"פ והגר"ח, אך מפשטות לשון הרמב"ם ורש"י הסיק שהדלקת המנורה צריך להיות דוקא במקומה ובפנים, וכן נוטה דעת הגרא"ז. והיריעות שלמה הוסיף לדון שאם זר נכנס לפנים והדליק, שהדלקתו פסולה מכיוון שהדליק באיסור. ויש לעיין לפי הגר"ח מה דינה בזה. ופירוש היריעות שלמה והגרא"ז חולק על סברת הצ"פ והגר"ח, וכלשון הגרא"ז, "במנורה הדלקה עושה מצוה כי במקומו מדליק, לא במקום אחר".

ועי' באבן האזל (תמידין ומוספין גיב) שכתב שלפי הגר"ח תו לא צריך לומר שהדליקו דוקא בחוץ, וז"ל:

אכן באמת לפי"מ שביאר אדמו"ר אה"כ ברחבה דעיקר מצות הדלקה אינו אלא שיהיו הנרות דולקים, ועיקר המצוה בפועל הוא רק הטבת הנרות ולזה צריך כהן וביאר מה שכתב הרמב"ם והדלקת הנרות היא הטבתם, ר"ל דבמה שהנרות דולקים כהלכתם בהכי הוא דמקיים מצוה זו דהטבה, לפי זה ודאי אין דעתו כמו שכתב מתחלה ליישב ד' הרמב"ם דדוקא משום שהוציאם לחוץ, אלא דעיקר מצות הדלקה כשרה בזרים, וזהו כונתו במה שכתב בסוף דבריו דניחא הא דכשר בהדליקם זר ובחוץ, דכיון דעצם מעשה ההדלקה אינה מעיקר קיום דינה והכשרה של הדלקת הנרות, ע"כ ממילא דלא שייך בה פסול זרות וחוץ, והיינו דלא שייך כלל פסול זרות אפי' אם היה אפשר

אך מוכח בדברי האבן האזל הוא שלהגר"ח אף שלא צריך הזר להדליק דוקא בחוץ לפי חידושו שהמצוה הוא שיהיו הנרות דולקים, אך ברור שלפי הגר"ח יכול להדליק בחוץ, ומזה גופא ראייה לעיקר חידושו שאין ההדלקה מצוה. ואם כן לפי היריעות שלמה והגרא"ז שסוברים שצריך הדלקה דוקא במקומו ובפנים, א"כ ברור שחולקים על קביעת הגר"ח שאין ההדלקה מצוה.

ועי' מנ"ח (צח:ט) שהביא קושית המעשה רקח על הרמב"ם שאם הדלקה עושה מצוה איך הותר הדלקת חוץ, והא צריך להדליק במקומו? וז"ל:

וזה כמה שנים הקשיתי עד"ז של הר"מ דאם הוציאן לחוץ מותר זר להדליק הא במנורה ודאי הדלקה עושה מצוה ולא הנחה דאי לאו לא הי' ד"ש דאפשר לעשות קודם השבת להדליקה ובשבת יגביה ויניחנה ומבואר להדיא ברש"י שבת כ"ג ד"ה אי הדלקה עושה מצוה כו' כדאשכחן במנורה ושם בסוגיא מבואר דאי הדלקה ע"מ הדלקה במקומה בעינן ואי הדליקה מבפנים גבי נ"ח לא עשה כלום ע"ש א"כ כיון דמקום המנורה בהיכל בודאי צריך להדליק במקומה היינו בהיכל ושלא במקומה לא עשה כלום ואיך כתב הר"מ והראב"ד דהדלקתן בחוץ כשר הא הדלק' במקומה בעינן ואח"ז מצאתי קושיא זו בס' מעשה רוקח לחכם ספרדי על הר"מ ה' חנוכה הקשה קושיא זו ואינו ת"י כעת.

ולשני השיטות שבררנו מיושב קושיא זו. לפי הצ"פ והגר"ח מיושב שאין המצוה ההדלקה, אלא שיהיו דולקים, ולכן לא איכפת לן איפה נדלק, רק צריך לדלוק במקומו. ולפי היריעות שלמה והגרא"ז מיושב שהרי אין המנורה בחוץ, אלא במקומו, וההדלקה נעשתה במקומה.

אלא שהמעשה רקח (הל' תמידין ומוסיפין ג:יד) בקושיתו דחה הצעת היריעות שלמה, וז"ל

והא ודאי אי אפשר להוציא שתי פתילות שיהיו ארוכים כ"כ מן ההיכל שהיתה בו המנורה עד חוץ לעזרה ובהכרח צ"ל דהמנורה כולה קאמר דאם אירע שעשו כן והוציאוה לחוץ והדליקה זר כשרה אף שעדיין קשה דהא קי"ל בנר חנוכה דאם הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא יצא ובפ' במה מדליקין דאיתקש מנורה לנר חנוכה

ובשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' לא) לא ברור לו אי כהגר"ח אי כהגרא"ז, עיין שם שהביא ב' תירוצים לקושית המנ"ח, והחילוק הוא אם מצות המנורה היא ההדלקה או שיהיו דולקים, וז"ל:

והנה בספר מנחת חינוך מצוה צ"ח הקשה בשם מעשה רוקח הספרדי דהרי רש"י פי' הדלקה עושה מצוה כדאשכחן במנורה ומבואר דבמנורה הדלקה עושה מצוה ובגמ' אמרינן דלמ"ד הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומה בעינן ואמאי במנורה הי' מותר להדליק בחוץ. והנה בפשיטות י"ל דה"ט דטו"ש ע"ש שכתבו דהדלקה עושה מצוה ומ"מ טעמא דהדליקה בפנים לא יצא משום דהרואה אומר. דלמסקנא לא בעינן הדלקה במקומה שהוכיחו זאת ממנורה דהרמב"ם פסק דלא בעינן הדלקה במקומו. אך באמת בלא"ה יש לחלק דרש"י פי' דאם הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומה בעינן כיון שזה היא המצוה בעינן שיעשה במקום חיובא ונ"ל הכוונה דמבואר בסי' תרע"ג הדלקה עושה מצוה לפיכך אם כבתה אין זקוק לה ונראה מזה דאם הדלקה עושה מצוה עיקר המצוה היא ההדלקה ולכן אם כבתה כבר קיים המצוה וע' טו"ז ס"ק ח' שכ' דמיד שהדליק קיים המצוה ומ"ה אמרינן דאם הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומה בעינן דזה עיקר המצוה והראי' דאם אח"כ כבתה אין זקוק לה דאח"כ הוה טפל למצוה ואיך ידליק בפנים ולא יקיים המצוה וזה דוקא בנר חנוכה דכבתה אין זקוק לה אבל במנורה דכבתה זקוק לה דאח"כ ג"כ עיקר המצוה מ"ה הי' מותר להדליק בחוץ ולהכניס להיכל.

ומכל הנ"ל דחה הגרא"ז למה שכתב הג"ר מנחם זמבא בקונטרס תורה אור שנדפס בסוף ספר דגל התורה. שהתוס' (מנחות פט.) הקשו למה צריך לקדש שמן המנורה בכלי שרת קודם הדלקתו, וז"ל: "תימה למה היה צריך לקדש השמן בכלי שרת". ובספר צאן קדשים ביאר קושייתם, שהרי המנורה עצמה היא כלי שרת, ויקדש השמן בתוכה, ומה צריך לקדשה קודם נתינתה במנורה. ומורו ורבו של הגרא"ז, הגרמ"ש מדווינסק, הביא בשם חתנו הג"ר אברהם לופטיבר (בקונטרס תורה אור) לתרץ קושית התוס' לפי הגמ' (מנחות ז.) "וכי מקדשין בכלי שע"ג קרקע?" דהיינו שאין מקדשין בכלי שע"ג קרקע. "א"כ ניחא דהמנורה הרי היתה עומדת ע"ג קרקע ואינה מקדשת".

והגרמ"ש דחה דבריו שם ע"פ חילוק הגמ' שרק קומץ אין מקדשין בכלי שע"ג קרקע שילפינן מדם, אבל מנחה מקדשין גם בכלי שע"ג קרקע שאין לו מתירין ואינו כדם. וא"כ שמן המנורה דמיא למנחה שאין לו מתירין ומקדשין גם בכלי שע"ג קרקע. והגרא"ז אמר להגרמ"ש לדחות תירוצו, שהרי קידוש הקומץ בעי כהן והוא עבודה, משא"כ קידוש המנחה שלא בעי כהן ואינה עבודה. וא"כ הדלקה לאו עבודה אך הנחת השמן היא הטבה, והיא עבודה ובעי כהן, ואם כן הנחת השמן דמיא לקומץ שילפינן מדם שאין מקדשין בכלי שע"ג קרקע. והסכים לו הגרמ"ש.

והגרמ"מ זמבא דחה תירוצו של הגר"א לופטיבר מטעם אחר (שם, ונדפס בספר חידושי ר' מנחם זמבא סי' יז), וז"ל:

אמנם נראה דלק"מ דהא כתב הרמב"ם בפ"ט מביאת מקדש ה"ז שאם הוציא הנרות לחוץ והדליקן כשרות עיי"ש, ומבואר דבמנורה אינו מעכב הדלקה במקומה. ועי' שבת כג. א"כ שפיר הקשו התוס' דיקדש במנורה דהא אמרינן במנחות ז. דכלי שעל גבי קרקע אם מגבה ליה מקדשה עיי"ש. א"כ במנורה דאין צריך הדלקה במקומה הרי אפשר להגביה מן הקרקע ותקדש השמן ואין צריך לחצי הלוג.

והגרמ"מ הוסיף לתרץ בזה קושיתו על הב"י, (שם, ונדפס בספר חידושי הגרמ"מ סי' יח), וז"ל:

הבית יוסף הקשה כיון דבשמן שבפך היה כדי להדליק לילה א' א"כ בליה הראשונה לא היה נס. ותירץ שחילקו השמן שבפך לח' חלקים ובכל לילה נתנו במנורה חלק אחד וע"כ היה נס בכל לילה עיי"ש. והקשו המפרשים דאיך אפשר לומר שחילקו לח' חלקים הא א"כ לא היה כלל קיום מצוה בשום זמן. דהא מבואר במנחות פח. חצי לוג למה נמשך שבו מקדשין השמן למנורה עיי"ש. (ואפילו כבתה באמצע הלילה אמרינן שם דנותן בה שמן כמידה הראשונה) ומבואר בזבחים פח. דאין כלי שרת מקדשין אלא מלאין עיי"ש. וא"כ הרי בפח היה להדליק על לילה אחד. דהוא ז' חצאי לוגין לכל נר ונר שהם יחד ג' וחצי לוג א"כ היה מגיע פחות מחצי לוג לכל יום. כי חלק שמינית הוא פחות מחצי לוג. דהוה פחות מהשיעור הראוי ולא הוי מלאים. ושוב פסול להדלקה גם למקצת הלילה כיוון דהוי שמן חולין עיי"ש.

אך לשיטתו הנ"ל שהמנורה אינה כלי שע"ג קרקע ומקדש השמן, כתב הגרמ"מ ליישב קושיתו (שם, חידושי הגרמ"מ סי' יז), שהרי אף אם החצי לוג אינו מקדש, אינו מעכב, שהמנורה עצמה יכולה לקדש.

אך לשיטתו הנ"ל דחה הגר"א תירוצו של הגרמ"מ, שהרי להגר"א ז' אין לשנות מקום המנורה, וא"כ הוי כלי שע"ג קרקע שאין מקדשין בו. והא דהביא הגרמ"מ ראייה מדברי הרמב"ם שמדליקין המנורה בחוץ, להגר"א ז' אין הביאור שהמנורה בחוץ אלא שעשה פתילות ארוכות כנ"ל, וא"כ אזלא לה ראיית הגרמ"מ. ועוד הקשה הגר"א ז' על ביאורו של הגרמ"מ, שהרי אף לשיטתו שההדלקה מותרת בחוץ, אך נתינת השמן היא הטבה והיא עבודה, ובודאי צריכה להיות במקומה. ואיך הביא ראייה מהדלקה בחוץ, שאינה עבודה, לנתינת השמן, שהיא עבודה.

ולגבי הקושיא על הב"י הגר"א ז' עדיפא ליה תירוצו האחר של הגרמ"מ (שם, חידושי הגרמ"מ סי' יח), וז"ל:

ולכאורה היה נראה דלק"מ. דהא רש"י זבחים פ"ח ע"א כתב שם הטעם דאם חבר השיעור אין הכלי מקדשם. שאינו ראוי עיי"ש. ומוכח דאם היה ראוי למזבח אף בפחות מהשיעור שפיר הכלי מקדש אף שאינו מלא. דאין נפק"מ במליאת הכלי רק בראויות השיעור הצריך לדבר. אלא דא"א דכל דחסר השיעור הרי גם לגבי מזבח פסול וממילא אינו ראוי לכלי ואינו מקדש. ולפי"ז הלא הא בהא תליא. דלפי דעת הב"י דאם מדליק מקצת הלילה ג"כ הוי קיום המצוה במנורה. וכ"כ המזרחי דכל זמן הוי מצוה בפני עצמה. א"כ ממילא כל משהו הוי שיעור הראוי למה שצריך אחיו דהא יש בו קיום מצוה ושוב הכלי מקדשת אף שאינו מלא.

והצ"פ (הל' חנוכה ג:ב) הוסיף שאף לשיטת הרמב"ם שהדלקת זר כשרה לכתחילה, זהו רק בשאר נרות, אך נר מערבי שאני שצריך דוקא כהן להדליקו, וז"ל:

דאף דקיי"ל ביומא ד' כ"ד ע"ב דהדלקה של המנורה כשרה בזר זהו רק בשאר נרות אבל נר מערבי צריך דוקא כהן והטעם י"ל כמש"כ רבינו בפ"ג מהל' תמידין ומוספין דלנר המערבי צריך דוקא שידליק מן המזבח וכמבואר ביומא ד' מ"ה וא"כ ע"כ צריך כהן דהיכן מצינו שזר קרב למזבח כמבואר ביומא שם. והנה זה הנר מערבי צריך להיות תמיד דלוק כמש"כ הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין ועיין חגיגה ד' כ"ו ע"ב דהוה מחלוקת בזה.

ובזה ששונה נר מערבי משאר נרות ביאר הצ"פ לשון הרמב"ם שהחשמונאים הדליקו "נרות המערכה" ולא כתב נרות המנורה, וכתב הצ"פ ע"פ חידוש שבזמן חנוכה לא הדליקו החשמונאים מנורה כלל, אלא כל לילה הדליקו נר מערבי בלבד ובזה היה נס השמן, וז"ל:

והנה עיין בע"ז ד' מ"ג דבזמן חנוכה לא היה מנורה, ועיין בפסיקתא דרב כהנא דאמר שם דבנס חנוכה מצאו שמונה שפודין של ברזל ולמה לן שמונה וצ"ל כך דאז לא הדליקו רק נר מערבי לבד והשפודין הוה כמו גולמי כלי מתכות דלא מקבלי טומאה, רק כיון שדלק בו יום אחד שוב מקרי עליו שם כלי וכמו איסורו חישובו דבכורות דף י' וכ"מ ולכך למחר היה צריך שפוד חדש. ובזה א"ש מה דדייק רבינו וכתב לשון מערכה דזה קאי אנר מערבי, ועיין בשאלתות דר"א דהיה לוג שמן ומהו השיעור של לוג הא לנר אחד די בחצי לוג ולכל הנרות צריך ג' לוגין ומחצה ובזה א"ש דלנר מערבי כיון דצריך להיות דולק גם ביום לכן צריך לוג שלם

וזהו חידוש שאפשר להדליק נר מערבי, אף שלא הדליק שאר המנורה, שנר מערבי מצוה בפני עצמו. ובאמת שכבר השיגו על הרוגצ'ובי

בזה, עיין שו"ת הצ"פ (סי' רנא).

ועל פי ביאור הצ"פ תירץ הגרא"ז קושייתו בתקנת נר חנוכה, דמה שייך להדליק נר אחד, והרי במנורה יש שבעה נרות, וצריך להדליק שבעה נרות כל לילה לזכר המנורה? ולפי ביאורו של הצ"פ הנ"ל תירץ הגרא"ז שהדלקת נר חנוכה אינה זכר למנורה, אלא זכר להנס, וזה היה רק נר אחד בכל לילה. ולכן מדליקין בשינוי נר אחד לכל לילה, לב"ש ולב"ה כל חד כדאית ליה, לזכר נר המערבי שהדליקו בימים ההם.

ולפי שיטת הצ"פ תירץ הגרא"ז קושיא על הרמב"ם, שבגמ' (שבת כב:) הקשה על שיטת רב האוסר להדליק מנר לנר מדברי רב עצמו שאמר להדליק שאר הנרות מנר מערבי,

אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים והא הכא כיון דקביעי נרות לא סגי דלא משקיל ואדלוקי?... תרגמא רב פפא בפתילות ארוכות

אך קשה שברמב"ם (הל' תמידין ומוספין גי'ד) לא הביא להא שצריך פתילות ארוכות, וז"ל:

וכיצד מדליקו מושך הפתילה עד שמדליקה ומחזירה. לפי שהנרות קבועים במנורה ואינו יכול להדליק בנר אחר משום בזיון

ולמה השמיט הרמב"ם הא דצריך פתילות ארוכות? והגרא"ז תירץ ע"פ חידוש הצ"פ הנ"ל שנר מערבי מצוה בפ"ע, שהגמ' הקשה כנ"ל רק בזמן שהנר מערבי היה דולק כל היום בנס, וממנו היה מדליקין שאר הנרות, ולכן צריך פתילות ארוכות. "אך אם אין כאן נס והדליקו נר המערבי ביום רק להדליק שאר הנרות, אין כאן ביום מצות נר מערבי בפ"ע, ואין צריך פתילות ארוכות, ובזה מיירי הר"ם".

מקורות: ענפי אר"ז ח"א דף צה-190, קיב, קיג, ח"ב דף 96-מט, נד-108